

Kan sociala idrottsentreprenörer motverka segregation?

Katarina Schenker, Daniel Bjärsholm, Per Gerrevall & Susanne Linnér, Linnéuniversitetet
Tomas Peterson, Malmö universitet

Inledning

”Idrottslyftet har öppnat dörrarna för fler, men få har klivit över tröskeln.”¹⁶¹ Det var en av slutsatserna i en utvärdering av *Idrottslyftet* för drygt tio år sedan. Den idrottspolitiska satsningen pågick mellan 2007 och 2019, med syfte att få fler barn och ungdomar att börja idrotta i idrottsrörelsens regi och få fler att stanna kvar längre inom idrotten. För att åstadkomma detta skulle ansvariga inom idrottsrörelsen bland annat hålla nere avgifter och utveckla nya verksamhetsformer.

Satsningen grundade sig dels i rapporter om minskade deltagarantal i den svenska idrottsrörelsen, samtidigt som kostnaderna för att delta ökat, dels i politiska beslutsfattares uppfattning att idrotten kan fylla en integrerande och demokrati-fostrande roll i samhället. Men *Idrottslyftet* ledde inte till att fler började idrotta. I stället har minskningen fortsatt – i takt med ytterligare kostnadsökningar för deltagarna.

Det statliga ekonomiska stödet i *Idrottslyftet* permanentades 2020 och blev en del av idrottsförbundens ordinarie verksamhet. Trots denna extra satsning, som lett till en utveckling av både Riksidrottsförbundets och övriga idrottsförbunds administration och policyer, når idrottsrörelsen sålunda inte fram. Föreningsidrotten når i huvudsak dem som redan har erfarenhet av den genom sina familjer. Ett exempel som visar på detta är studien *Nyanländas etablering i idrottsrörelsen* av Arnoldsson med flera, vilken visar att utvecklingsmedel tenderar att nå redan idrottsstarka och socioekonomiskt välmående grupper i samhället.¹⁶²

Vad beror detta på? I detta kapitel visar vi hur man med utgångspunkt i det sociala entreprenörskapet skulle kunna realisera intentionerna med *Idrottslyftet*. Sociala entreprenörer utmanar de organisatoriska gränser som i dagsläget är ett hinder för

¹⁶¹ Hedenborg, S. m.fl. (2012a). ”Fler stannar men färre börjar”. I *Svensk idrottsforskning*, vol. 21, nr. 1, s. 51–54.

¹⁶² Arnoldsson, J. m.fl. (2019). ”Nyanländas etablering i idrottsrörelsen”. I Centrum för idrottsforskning, *Idrotten och (o)jämligheten*.

innovativa organisationer, vilka arbetar med att få fler barn och ungdomar att såväl börja, som fortsätta, idrotta.

Vidare kommer vi att redogöra för hur god folkhälsa kan förstås i relation till begreppet segregation. Efter att ha presenterat våra teoretiska utgångspunkter följer ett antal exempel på verksamheter vi menar kan beskrivas i termer av socialt entreprenörskap. Kapitlet avslutas framåtsyftande. Där diskuterar vi vilka krav som behöver ställas på organisationer i ett segregerat samhälle för att ge barn, ungdomar och vuxna möjligheter till motion och idrott, i syfte att främja en god folkhälsa.

Vår bakgrund

Vi som är författare av detta kapitel har mångårig erfarenhet av att utvärdera idrottsliga och idrottslika verksamheter. Med idrottslika menar vi verksamheter med innehåll som till det yttre påminner om idrott, men som inte handlar om att rangordna deltagarnas prestationer utifrån kända, accepterade och vedertagna tävlingsregler. I stället för att vinna eller prestera bättre idrottsligt kan de överordnade målsättningarna där handla om att alla ska få spela, bli passade till liksom bli sedda och respekterade.

Mellan 2005 och 2007 deltog några av oss i en utvärdering av *Handslaget*, den statliga utvecklingsatsning som föregick *Idrottslyftet*.¹⁶³ Därefter deltog vi i en nationell utvärdering av *Idrottslyftet* som sträckte sig från 2009 till 2011.¹⁶⁴ Vi har också erfarenheter av att utvärdera idrottsliga eller idrottslika verksamheter på uppdrag av kommuner, regioner och RF-SISU i Småland och Skåne.¹⁶⁵

Den huvudsakliga anledningen till att vi fick uppdraget att skriva detta kapitel är de studier vi gjort om socialt entreprenörskap inom idrotten, ett forskningsprojekt som startade 2014.¹⁶⁶ Vårt intresse har varit riktat mot idrottsprojekt som går emot strömmen i en tid när föreningsidrotten står inför stora utmaningar, i form av sjunkande aktivitets- och medlemssiffror inom barn- och ungdomsidrotten, en snabbt ökande kommersialisering och professionalisering samt vidgade sociala klyftor och ökad segregation i samhället. Idrottsrörelsen erbjuder med sin storlek och spridning många människor fysisk aktivitet, social samvaro och demokratisk

¹⁶³ Gerrevall, P. (2007). "Ett handslag för demokratisk utveckling". I *Svensk idrottsforskning*, vol. 16, nr. 3–4, s. 47–49; Peterson, T. (2007). "När fälten korsas – om Handslagsprojekt på skoltid". I *Svensk idrottsforskning*, 16(3–4), 70–73.

¹⁶⁴ Gerrevall, P. m.fl. (2012). *Idrottslyftets externa utvärdering*; Hedenborg, S. m.fl. (2012b). *Utvärdering av Idrottslyftet*.

¹⁶⁵ Exempelvis Fahlström, P.-G. m.fl. (2021). *SLUTSNACKAT!*

¹⁶⁶ Peterson, T. & Schenker, K. (2018). "Social entrepreneurship in a sport policy context". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 3, s. 452–467.

fostran, och bidrar på så sätt till ett hållbarare samhälle. Samtidigt sker en snabb ökning av antalet konkurrenter med verksamhetsformer som på olika sätt utmanar den traditionella föreningsbaserade idrottens form och innehåll. Idrottsrörelsen, som alltid dragit en skarp gräns mellan förening och företag när det gäller att organisera sin verksamhet, utmanas sålunda i allt större utsträckning av konkurrenter som ifrågasätter denna skarpa gräns.

De idrottsprojekt som vi följt under åren har i flera avseenden gjort avtryck. Verksamheterna har å ena sidan på ett framgångsrikt sätt utmanat idrottens egen logik till både innehåll och form, exempelvis åldersstrukturer, krav och avgifter, men även avseende organisering, exempelvis genom att vissa verksamheter organiserats utanför Riksidrottsförbundets paraply. Å andra sidan har de också synliggjort svårigheter gällande samarbetet mellan ideella föreningar och kommunal verksamhet, samt mellan olika förvaltningar inom den kommunala sektorn. Projekten har utmanat förståelsen för vad idrott är och kan vara, idrottens roll i verksamheten samt syftet med verksamheten. Vi kommer senare i kapitlet ge konkreta exempel på projekt av detta slag. Det begrepp som vi funnit användbart i arbetet med att förstå de studerade idrottsprojekten är *socialt entreprenörskap*. Kortfattat kan detta förstås som verksamheter vars primära målsättning *inte* är ekonomisk profit eller idrottsliga framgångar. Syftet är i stället att åstadkomma social förändring (exempelvis social inkludering) genom innovativa och nydanande metoder. I vårt arbete stötte vi på några frågeställningar som behövde besvaras:

- Hur kan vi förstå de processer som främjar socialt entreprenörskap, samhällspolitiskt och i relation till den nordiska idrottsmodellen?
- Vilka villkor kan identifieras som centrala för hållbart socialt entreprenörskap inom idrotten?

I det här kapitlet vill vi lyfta fram projekt som utifrån vår definition bygger på socialt entreprenörskap, och vars verksamheter skapar möjligheter att arbeta för minskad segregation. De ska dock inte ses som den ultimata eller enda lösningen på samhällets problem. Entreprenörer är gränsöverskridare som kan orsaka problem i relation till hur samhället är organiserat. Ofta ses de sociala entreprenörerna som jobbiga, eftersom de rubbar de vardagliga cirkelarna. Samtidigt behöver dessa rubbas för att utmana invanda mönster och motverka segregation. Det sociala entreprenörskapet kan ses som ett verktyg i processer som handlar om att utmana och förändra det befintliga systemet. När detta blivit tillräckligt utmanat kan de nya former som visat sig vara hållbara ta plats. Det är sålunda viktigt att se och bemöta sociala entreprenörer som möjliggörare, snarare än problemskapare.

Viktiga begrepp

Två begreppspår kan hjälpa oss att förstå idrott och motion i relation till god folkhälsa och segregation. Begreppspåren kan också hjälpa oss att förstå varför idrottsrörelsen har svårt att organisera verksamheter som innebär att fler unga ”kliver över tröskeln”. Det ena, som presenterades inledningsvis, är *idrottsliga* och *idrottslika*. Det andra är *inomidrottsligt* och *utomidrottsligt*.

Utifrån det inomidrottsliga perspektivet är det svårt att förstå meningen med idrottslik verksamhet, och varför man ska investera i idrott utifrån någon annan anledning än att uppnå bättre idrottsresultat. Utvidgat handlar detta om att utifrån idrottskollektivets uppfattning skapa goda förutsättningar för bra idrott. Utomidrottsligt kan andra värden än de idrottsliga lyftas fram, exempelvis att motverka segregation. Det blir då ett extra uppdrag för idrottsrörelsen, vilket inte nödvändigtvis ger förutsättningar för resultatmässigt bra idrott.

I det regeringsuppdrag till Centrum för idrottsforskning som ligger till grund för denna rapport lyfts *god folkhälsa* fram – analyserna ska handla om barns, ungdomars och vuxnas möjligheter till motion och idrott, med avsikt att främja en god folkhälsa. Idrotten utgör då en del i ett folkhälsoarbete som syftar till en jämlik och god hälsa bland befolkningen. Centralt i folkhälsoarbetet är att utjämna de skilda villkor som finns i samhället när det gäller att få tillgång till, och ägna sig åt, motion och idrott (kunna och vilja ”kliva över tröskeln”). God folkhälsa handlar i detta sammanhang om att tillgängliggöra verksamhet och göra den tilltalande – inte minst från ett utomidrottsligt perspektiv. Det är nämligen inte självklart att inomidrottslig verksamhet med tävlingsidrottsliga prestationer som mål kan ses som en naturlig del i ett folkhälsoarbete.

Vidare är även *jämlikhet* ett centralt begrepp. Det är ett ord med flera bottenar. Jämlikhet kan förstås i relation till tillträdet, och här finns en dubbel relation – verksamheten ska då välkomna alla, liksom samhället ska ge alla lika förutsättningar att ta sig till verksamheten. Ansvariga behöver då specificera vilka verksamheter som avses, och hur olika geografiska områden ska utformas för att alla ska kunna ta del av de förstnämnda. Tillträdet kan också begränsas av höga föreningsavgifter och andra omkostnader som deltagandet medför. Utöver tillträdet kan även genomförandet av verksamheten ses utifrån ett jämlikhetsperspektiv. Alla, oavsett färdighet, ska då kunna vara med i verksamheten, och inte bli utestängda på grund av den uppmärksamhet som ledaren ger eller inte ger, eller på vilka sätt som verksamheten utformas. Jämlikhet kan dessutom förstås utifrån

verksamhetens effekter. I detta fall handlar effekterna inte om idrottsprestationer utan om folkhälsa, det vill säga en god och jämlik hälsa.

Socialt entreprenörskap inom idrotten

I detta kapitel ägnar vi mest utrymme åt socialt entreprenörskap inom idrotten, eftersom det ligger till grund för vår forskning. Det är med hjälp av detta begrepp som vi menar att vi bättre kan förstå hur idrotten kan utmana gränser som hindrar fler att ”kliva över tröskeln”.

Socialt entreprenörskap kan ses som ett förändringsverktyg. Att våga utmana är betydelsefullt för att åstadkomma förändringar. Socialt entreprenörskap uppstår också ur en samhällskritik. I våra studier har det exempelvis handlat om kritik mot att verksamhet inom idrottsföreningar och skolor inte utgår från barn och ungdomars perspektiv och behov.

Vår definition av socialt entreprenörskap, som har formulerats utifrån empiriska och teoretiska studier, bygger på fem teser. Här är de sammanfattade till tre.¹⁶⁷

1. **Korsande av gränser:** Socialt entreprenörskap karakteriseras av en verksamhet vars aktiviteter på ett konfliktfyllt sätt korsar gränser mellan samhällets sektorer (offentlig sektor, företagssektor, ideell sektor och hushållssektor).
2. **Medel för att bygga:** Socialt entreprenörskap använder idrotten, pengarna och entreprenörskapet som medel, inte som mål.
3. **Det sociala:** Det sociala innehållet i socialt entreprenörskap är definierat utifrån statens mål för idrottsverksamheten, och är ytterst en fråga om demokrati i den mening att deltagarna erkänns, ges inflytande och inkluderas i verksamheten.

Korsa organisatoriska gränser

Inom idrottsrörelsen finns många eldsjälar som har ett stort engagemang för sin idrott, och kan vara centrala i en förenings eller ett förbunds verksamhet. Men det är inte eldsjälarna som vi åsyftar med begreppet social entreprenör. Vi menar att gränsöverskridandet, som är en grundläggande beståndsdel i det sociala entreprenörskapet, sällan är det som eldsjälarna brinner för. Eldsjälarna ”brinner för verksamheten”, och vet hur den ska vara. Då är det i första hand en viss idrott det handlar om, inte om sociala värden i sig. Den sociala entreprenören däremot kan vara betydligt mer flexibel i sina lösningar, i syfte att uppnå önskade sociala värden.

¹⁶⁷ Se t.ex. Peterson, T. & Schenker, K. (2015) *KIOSK* och Bjärsholm, D. (2020). *Idrott som medel – inte som mål*.

Dessa flexibla lösningar och gränsöverskridande verksamheter utmanar således både inåt och inomidrottsligt, exempelvis eldsjälarna, och utåt och då utomidrottsligt. En del i entreprenörskapet handlar om att kunna identifiera oreglerade områden, som förvisso kan omgärdas av synsätt som handlar om att ”så här brukar vi göra” eller ”så har vi aldrig gjort”. Både kommuner och specialidrottsförbund har i våra studier visat sig ofta haft svårt att hantera de sociala entreprenörerna. En kommun kan exempelvis ha svårt att bedöma om en socialt entreprenöriell verksamhet ska hanteras av fritidsförvaltningen eller utbildningsförvaltningen, då verksamheten är gränsöverskridande.

Kommunernas organisatoriska stuprör innebär att de bidrag som finns inom respektive stuprör ibland är svåra att söka för sociala entreprenörer.¹⁶⁸ Detta faktum kan kompliceras av att idrottsrörelsen, å sin sida, inte anser att verksamheten är ”riktig” idrott. Entreprenörer kan emellertid utnyttja olika logiker, lagar och policyer som råder inom olika samhällssektorer till sin fördel, i relation till de sociala målsättningar som finns med verksamheten. Detta leder oss in på nästa tes.

Medel för att bygga social förändring

Socialt entreprenörskap inom idrotten använder idrotten, pengarna och entreprenörskapet som medel, inte som mål. Men hur kan man avgöra hur entydigt en verksamhet gör det? För att definitionen ska vara meningsfull måste det någonstans finnas en gräns som inte går att korsa. Vi har valt tankefiguren att verksamheten ska klara sig utan tävlingsidrott, samt att de överordnade värdena ska vara andra än de som den prestationsorienterade tävlingsidrotten står för. Det är förvisso möjligt att förstå idrotten som en social företeelse, men om tävlingsprestationer är logiken för verksamheten, kommer de värden som leder till en stärkt folkhälsa att få stå tillbaka. Tävlingsidrott, som handlar om att utse vinnare, liksom identifiera de bästa – och därigenom också de som är sämre, är i sin logik motsatsen till jämlikhet.¹⁶⁹

Det är också svårt att avgöra hur stor vinst som ska vara möjlig i ett socialt företag (denna diskussion är för övrigt högst aktuell inom vård och skola). Ett företag som ägnar sig åt socialt entreprenörskap kan gå med vinst, vilken kan användas för att exempelvis försörja sin eller sina ägare. Men även här finns en gräns, där strävan efter vinst går före det sociala innehållet. I det sociala entreprenörskapet ska vinsten sålunda framför allt användas till att stärka eller säkra verksamheten. Även entreprenörskapet kan ses om en användbar resurs i det sociala arbetet. Som vi

¹⁶⁸ SOU 2016:13. *Palett för ett stärkt civilsamhälle*, s. 366.

¹⁶⁹ Oliynyk, I. (2021). ”*Man vill ju ha med sig alla eleverna i undervisningen*”.

berört tidigare innebär korsandet av gränser en fördel, även om det leder till konflikter. I våra studier har vi exempelvis sett hur sociala entreprenörer lyckas få tillgång till idrottshallar på sätt som skulle vara otänkbara för vanliga idrottsföreningar. Och trots brist på uppenbar finansieringskälla finner de ständigt nya vägar för att med små medel kunna hålla verksamheten vid liv. Den huvudsakliga insatsen för verksamheten står entreprenören själv för, genom valet att göra det sociala entreprenörskapet till en livsstil, vilket innebär att arbetsinsatsen är oregerad.

Det sociala – målet är jämlikhet och demokrati

Det sociala innehållet i idrottens sociala entreprenörskap är definierat utifrån statens mål för idrottsverksamheten, och är ytterst en fråga om demokrati. Det är de utomidrottsliga värdena som knyter an till demokrati, jämlikhet och deltagande som värdesätts.

De sociala mål som vi har identifierat i våra studier har varit kopplade till just demokrati och jämlikhet. En del idrottsföreningar arbetar med sociala värden genom Corporate Social Responsibility (CSR), där en del av verksamheten syftar till att förbättra villkoren i samhället. En stor del av föreningen kan då ägna sig åt inom-idrottsliga verksamheter, som ger deltagarna goda förutsättningar att utvecklas, tävla och nå idrottslig framgång, medan en annan och mindre del fokuserar på tydligt samhällsnyttiga projekt (det vill säga utomidrottslig verksamhet). Skillnaden mellan det som här benämns som socialt entreprenörskap och CSR är dock att i det förra är de samhällsnyttiga värdena överordnade. CSR kan förstås som en sidoverksamhet till exempelvis en allsvensk fotbollsförening, vars primära verksamhet består av fotboll (det vill säga inomidrottsliga värden), och där fotbollen ges företräde framför eventuella samhällsnyttiga insatser. En CSR-verksamhet kan på så vis läggas ned utan påverkan på fotbollsföreningens kärnverksamhet. Att inte kunna gå emot sin organisations kärnverksamhet begränsar sålunda i vilken grad en CSR-verksamhet kan utmana befintliga strukturer.

Sannolikt kommer det alltid att finnas behov av socialt entreprenörskap i relation till samhällsutvecklingen, men när den önskade förändringen är uppnådd behöver entreprenören söka sig andra utmaningar. Detta innebär att det sociala entreprenörskapet kan ses som ett mellansteg som ska leda till önskad förändring. Vad detta konkret innebär kommer att förtydligas längre fram i kapitlet.

Idrottslika verksamheter som utmanar

I det följande belyser vi utifrån ett antal empiriska exempel det sociala entreprenörskapets komplexitet, såväl som dess möjligheter. Exempelen är valda på grundval av att de vart och ett, liksom tillsammans, illustrerar det sociala entreprenörskapet och dess villkor. Verksamheterna är beskrivna i ordningen från det lilla till det stora, det vill säga utifrån ett uthållighetsperspektiv, om de är direkt inriktade mot barn och unga, om de omfattar utbildning, om de inbegriper lokalsamhället, eller om de inkluderar flera av dessa nivåer.

Samtliga exempel belyser verksamheter som huvudsakligen premierar utomidrottsliga värden och som erbjuder idrottslik verksamhet. Utifrån ett jämlikhetsperspektiv är de sociala entreprenörerna medvetna om problematiken kring *tillträdet* och *genomförandet* – om än på olika sätt – och de när en förhoppning om att aktiviteten i förlängningen innebär mer jämlika villkor för samhällsdeltagande.

KIOSK – utomidrottslig undervisning

KFUM Idrott och social kunskap (KIOSK) startade 2004 som ett projekt inom *Handslaget*. *KIOSK* tillhandahåller fysisk och mental träning för barn inom ramen för en utökad skoldag. Projektet vänder sig till mellanstadieskolor i Malmö, huvudsakligen i innerstaden, med ett heterogent elevunderlag. Alla barn i åldersgruppen, oavsett bakgrund, får därmed tillträde till verksamheten, och den är avgiftsfri.

KIOSK beskriver att de riktar sig till tre grupper av barn i Malmö. De menar att det finns barn vars föräldrar aktivt påverkar det framtida yrkesvalet, genom att styra dem i riktning mot det tänkta yrket. Dessa barn behöver få stöd i att tänka och handla självständigt. Det finns också barn vars föräldrar har ett stort behov av samhällets stöd. Dessa barn kan ibland ha tappat hoppet och är då svåra att motivera till att utbilda sig och ta ansvar. Den tredje gruppen barn är de som är ensamma, och inte får tillräckligt med bekräftelse hemma. *KIOSK* uppfattar att denna sistnämnda grupp är vanlig i innerstaden. Det finns få idrottsföreningar där, och föräldrarna har svårt att skjutsa till aktiviteter i utkanten av staden. Barn och ungdomar som inte har en organiserad fritid i innerstaden, och som inte har vuxna som har möjlighet att bekräfta dem tillräckligt mycket, hamnar i en riskgrupp. De behöver vuxenstöd, trygghet, uppmärksamhet och fysisk aktivitet.¹⁷⁰

KIOSK leder skolklasserna minst en timme per vecka under ett helt läsår. Innehållet i verksamheten är ofta idrottslikt, och undervisningen sker alltid från ett utom-

¹⁷⁰ Peterson, T & Schenker, K. (2015) *KIOSK*.

idrottsligt perspektiv. Under lektionerna behandlas grundläggande kunskaper om kost och hälsa, sömn, träning samt beteende, liksom konsekvenser av olika beteenden och förhållningssätt. Tre veckor i rad sker verksamheten i en idrottshall och innehåller fysisk aktivitet. Under den fjärde veckan är man i klassrummet. Undervisningen kan då handla om exempelvis trafikvett, riskerna med alkohol och tobaksrökning, veckopengar eller grooming på nätet. Den praktiska verksamheten består huvudsakligen av gymnastiska övningar och moment i utövandet av idrotter, vilka laddas med socialt innehåll – trygghetsövningar, gruppövningar, ledarskapsövningar etcetera. En ledstjärna i dessa övningar är att alla ska ha möjlighet att delta. Om det är något eleven känner oro inför att medverka i, ska den kunna känna sig tillräckligt trygg för att uttrycka sin ångslan, och veta att den känslan respekteras. Detta innebär att även de didaktiska överväganden som kopplas till genomförandet görs utifrån ett jämlikhetsperspektiv, där alla barns inflytande och upplevelser ses som lika viktiga. För att verksamheten ska fungera behöver eleverna vara trygga med gruppen, vilket kräver att ledaren arbetar både med grupp och individ.

KIOSK har vuxit fram ur en samhällskritik relaterad till föräldrarollen, lärarrollen och skolans ansvar. Även om vuxna är fysiskt närvarande för barnen har de ofta fullt upp med sig själva. I centrum, och fria från kritiken, finns barnen. Samhället är utformat för vuxna, därför är *KIOSK*:s uppgift att utgå från barnens perspektiv.¹⁷¹

Organisatoriskt var *KIOSK* en del av KFUM Malmö fram till 2009, då den ideella föreningen *KIOSK* grundades. Föreningen ligger fortfarande inom KFUM-rörelsen, men är inte som de andra idrottssektionerna medlem i Riksidrottsförbundet. Anledningen går att finna i den kritik som *KIOSK* riktar mot den alltför utbredda tävlingsverksamheten inom de flesta svenska idrottsföreningar, inkluderat de värden som den verksamheten står för. Konsekvensen av detta ställningstagande är ständiga problem med att finansiera verksamheten. När *KIOSK* ansökt om stöd hos Riksidrottsförbundet har man fått avslag och i stället blivit hänvisade till kommunen. Kommunen har i sin tur skickat runt *KIOSK* mellan olika förvaltningar – fritidsförvaltningen, skolförvaltningen och så vidare. *KIOSK*:s problem med att finna finansiering uppmärksammas i den statliga utredningen *Palett för ett stärkt civilsamhälle*, som ett exempel på verksamhet som bedrivs över flera förvaltningar i den kommunala organisationen.¹⁷² De bidrag som finns att fördela hör till olika organisatoriska stuprör, och kan inte ges till organisationer som definierar sin verksamhet på andra sätt än inom stuprören. Trots ekonomiska svårigheter

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² SOU 2016:13.

har *KIOSK* emellertid alla år sedan starten haft verksamhet i skolorna i Malmös innerstad.

Fotboll för integration

Projektet *Fotboll för integration* startade 2013. Syftet var att med hjälp av idrott göra en insats för somaliska flickor som relativt nyligen kommit till Sverige. Det startades av en tonårig flicka som sju år tidigare själv kommit till Sverige. Syftet var att erbjuda deltagarna en social och idrottslig verksamhet, som stöd för att hitta en aktivitet och gemenskap utanför hemmets och skolans ramar. Initiativtagaren hade en stark drivkraft att ge nyanlända flickor en bättre ingång till det svenska samhället, samtidigt som hon saknade intresse av egen ekonomisk vinning. Genom hembesök bjöds unga flickor in till en social och idrottslig verksamhet. Inledningsvis lånade ABF ut sina lokaler. Efter hand växte gruppen till ett 30-tal unga flickor med olika nationaliteter, som en gång i veckan träffades för att spela fotboll. Behovet av en större lokal ökade, och efter påstötningar från initiativtagaren fick man vid några tillfällen låna en av kommunens idrottshallar på försök. Projektet utvidgades småningom till att innefatta två fasta tider i veckan. Mellan 16 och 45 flickor var med vid varje tillfälle.

I det här fallet har entreprenörskapet haft betydelse. Att som privatperson inom den informella sektorn agera proaktivt, förhandla och få tillgång till tider i en kommunalägd idrottsarena, utan att tillhöra en registrerad idrottsförening, kräver både engagemang och kreativitet. Projektledaren har korsat gränser där hon inte bara sett hinder, utan försökt hitta pragmatiska lösningar på de problem som uppstått på vägen mot målet.

Närhet och trygghet var viktiga faktorer för flickorna att ta steget, liksom för deras familjer när det gäller att våga låta sina barn delta. Redan från början var det viktigt för initiativtagaren att verksamheten skulle vara öppen, tillåtande och flexibel, för att på så sätt få flickorna att känna sig inkluderade. Även flickor som bor på annan ort har sökt sig till verksamheten, efter att ha fått vetskap om dess innehåll och den sociala gemenskap som skapats.

Den idrottslika verksamhet som bedrivits har öppnat upp för deltagande och social gemenskap genom ett erkännande av de förutsättningar som flickorna burit med sig. Även här har det inneburit att tänja på och utmana gränser. Deltagarna har ofta gemensamt kommit fram till lösningar på olika problem, till exempel hur de skulle ta sig till lokalen, språkförbistringar eller hur man hanterar starka normer för vad en flicka kan, eller bör, ägna sig åt för aktiviteter.

Inom ramen för projektet har en hel del av idrottens och fotbollens kulturella normer också utmanats, det vill säga inomidrottsligt. *Fotboll för integration* är inte en traditionell idrottsförening med medlemskap och formell administration. Verksamheten bygger i stället på spontanidrottens logik. Det finns inga yttre krav på regelbunden närvaro eller avgifter, och tjejerna kan komma i vilka kläder de vill – de behöver exempelvis inte ha fotbollsskor. Aktiviteten bygger varken på fotbollens regelverk eller på tävling, utan på fysisk rörelse, social gemenskap samt förutsättningar för att stärka självförtroende och självkänsla. Flickorna i verksamheten beskriver att de utvecklar sociala värden: de lär känna andra, vågar prata med och lyssna på andra, göra sin röst hörd och argumentera för sin ståndpunkt. Inom ramen för de övergripande regler och värden som skapats gemensamt i gruppen finns ett stort utrymme för olikhet. Delaktighet och beslutsfattande har också blivit en del av den idrottsliga aktiviteten och träningsverksamheten.¹⁷³

Några av de flickor som själva deltog i verksamheten har nu utbildats till ledare. Utbildningen har finansierats med hjälp av bidrag till projekt med fokus på integration, vilket varit frukten av ett samarbete med kommunen och distriktsidrottsförbundet. Samtidigt som projektet har lyckats korsa vissa gränser har det också ställts inför motstånd, eftersom verksamheten rör sig i gränslandet mellan den informella, den ideella och den offentliga sektorn. Projektet synliggör vilka hinder och möjligheter som finns i kommunen för en verksamhet som denna.¹⁷⁴ En ny verksamhetsform har skapats, och resulterat i att man har nått barn och ungdomar som annars i mångt och mycket stått utanför idrotten. *Fotboll för integration* är ett exempel på ett projekt där idrotten, eller snarare det idrottslika innehållet, ses som ett medel för att stärka unga flickors hälsa och sociala inkludering.¹⁷⁵

Projektet lever alltjämt vidare i samma form som tidigare, med två fasta tider i veckan och ett idrottslikt innehåll, även om villkoren har förändrats. Andra ledare, som själva tidigare spelat fotboll inom ramen för verksamheten, har tagit över. Vidare stöttar kommunen och det kommunala bostadsbolaget verksamheten, och kommunen har inkluderat delar av den i sitt avgiftsfria reguljära utbud för barn och ungdomar. Det entreprenörskap som krävdes initialt är sålunda inte längre lika avgörande för verksamhetens framtid, eftersom det nu finns ett tydligare och mer

¹⁷³ Gerrevall, P. m.fl. (2018). "Social entrepreneurship, sport and democracy development". I T. Peterson & K. Schenker (Red.), *Sport and social entrepreneurship in Sweden*, s. 75–98.

¹⁷⁴ Bjärsholm, D. m.fl. (2018). "The cases". I T. Peterson & K. Schenker (Red.), *Sport and social entrepreneurship in Sweden*, s. 61–74.

¹⁷⁵ Gerrevall, P. m.fl. (2018).

säkerställt stöd. Även om projektet endast inkluderar flickor, har det lett till att vissa deltagare kunnat ta steget till verksamheter där både flickor och pojkar ingår.

Som en konsekvens av detta mellanstegsprojekt har en förening bildats, där den unga kvinnan som startade projektet i dag är ordförande. Föreningen har numera ett damlag i division 4, och är på väg att också starta ett flicklag. Det som en gång började som ett projekt vars verksamhet endast var idrottslik, har på senare tid utvecklats till att också inkludera en idrottslig verksamhet, där de som vill spela fotbollsmatcher i idrottsrörelsens regi har möjlighet göra detta.

Gilla Vatten och Nelms metod

Upphovsmakarna till *Gilla Vatten* och *Nelms metod* är sociala entreprenörer kopplade till en simförening. Projektet *Gilla Vatten* startades av Simklubben Poseidon i Lund, i samarbete med Swedish Center for Aquatic Research i Lund, och fick stöd av Allmänna arvsfonden mellan 2014 och 2017. Under denna period utbildades avgiftsfritt cirka 450 instruktörer, som i sin tur undervisade barn och unga. Avsikten med utbildningsinsatsen var att hjälpa barn som inte kan simma, och som är rädda för eller ovana vid vatten. Minst 10 000 barn och unga har undervisats med metoden.

Simkunnighet uppfattas som en viktig säkerhetsmässig förmåga av samhället.¹⁷⁶ Badmiljön i Sverige innefattar därtill sedan åtminstone 100 år en jämlik och jämställd kultur, där kvinnor och män badar tillsammans. Även om *Gilla Vatten* inte primärt har syftat till inkludering och jämställdhet, uppskattas att 77 procent av de cirka 10 000 barn och unga som utbildats har migrationsbakgrund. Bland annat har förberedelseklasser (vilka syftar till att ge nyanlända elever de kunskaper som de behöver för att därefter kunna ta del av ordinarie undervisning) framgångsrikt givits undervisning inom ramen för *Gilla Vatten*.¹⁷⁷ Projektet har även haft ett samarbete med Immigranternas Riksförbund (IRF) och Invandrarnas Riksförbund i Sverige (IRIS).

I projektet används konceptet Brainswim. Det skiljer sig från traditionell simundervisningsmetodik i den mening att det först och främst handlar om att lära sig hantera emotionella upplevelser av vatten, och att vara i harmoni med vattnet, snarare än att instrumentellt lära sig olika sim- och flyttekniker. De emotionella upplevelserna och tryggheten i vattnet ses inom ramen för Brainswim som överordnande simtekniska och idrottsliga färdigheter. Konceptet är utvecklat av Shane

¹⁷⁶ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2010). *Varför drunknar barn?*

¹⁷⁷ Kihlberg Bystedt, H. (2016). *Att befinna sig i ytan för att se lärandet på djupet.*

Gould och Milton Nelms, som båda har erfarenheter av ytterligheterna elitsimning och undervisning i vattenvana för vattenrädda personer. De har bland annat arbetat med vattensäkerhet och simkunnighet på Fiji, ett land som har drabbats av många drunkningsolyckor.

I Sverige har Svenska Simförbundet och Svenska Livräddningssällskapet av tradition en stark ställning inom området simkunnighet. Initiativtagarna till *Gilla Vatten* utmanade denna tradition, då utbildningsverksamheten riktade sig till alla intresserade från olika typer av organisationer, såsom simföreningar, religiösa föreningar och skolor. Konceptet följde inte heller den simskolemetodik som traditionellt har använts.

Baserat på erfarenheterna från *Gilla Vatten* initierades sedan ett nytt projekt, *Nelms metod*, som även det stöttades av Allmänna arvsfonden under tre år (2019–2022). Projektet utvecklades i samarbete med Simklubben Poseidon, Swedish Center for Aquatic Research i Lund och Furuboda folkhögskola. Syftet var att bidra till ökad rörelseförmåga hos personer med funktionsvariationer. Även här var utgångspunkten vatten, som också kan ses som ett terapeutiskt verktyg för ökad rörelseförståelse, och ökad sensorisk medvetenhet, för personer med funktionsvariationer. Cirka 350 instruktörer har utbildats, och under projektperioden nådde projektet cirka 1 400 personer med funktionsvariationer.

Det sociala i detta entreprenörskap handlar om att tillgängliggöra vattnet, i form av bassänger, sjöar och hav, för fler. Det angränsar till idrottens domäner på grund av simningen och de definitioner av simning som vanligen används i Sverige. Men det rör sig också i den terapeutiska riktningen – både utifrån att terapeutiska inslag kan behövas för att komma över vattenrädsla, och att vistelse i vatten i sig kan uppfattas som ett terapeutiskt redskap. Eftersom förhållningssättet till bassänger, sjöar och hav är kulturellt inbäddat blir verksamheten både en introduktion och utmaning till gängse bad-/simkultur. Den inomidrottsliga utmaningen ligger huvudsakligen i själva konceptet, som inom ramen för *Gilla Vatten* benämns som Brainswim. Detta koncept är i högre utsträckning känslomässigt orienterat än den traditionella simskoleverksamheten.

Med en utbildning fri från avgifter, förkunskapskrav och begränsningar för vilka organisationer som kan delta, har *Gilla Vatten* tillgängliggjort sin verksamhet för ledare, barn och unga. Trösklarna för deltagande har varit låga. Vidare har konceptet Brainswim bidragit till att de som normalt sett är rädda för vatten givits utrymme att lära sig att gilla vatten.

Visingsö AIS – en mötesplats

Visingsö AIS (VAIS) är en ideell idrottsförening med drygt 400 medlemmar, som grundades 1935 på ön Visingsö i Vättern. Sedan starten har föreningen haft en omfattande och föränderlig verksamhet för att leva upp till sitt uttalade ändamål ”att genom utövning av idrott och friluftsliv, verka för höjande medlemmarnas sociala och fysiska fostran, samt främjande av god kamratskap och idrottsanda”.¹⁷⁸ För VAIS är det viktigt att vara en mötesplats och att kunna erbjuda något till alla, oavsett ålder, idrottslig färdighet, ekonomiska förutsättningar etcetera. Föreningen har därför valt att ha låga deltagaravgifter och ett stort utbud av idrottslika aktiviteter. Det är endast föreningens seniorfotbollsverksamhet som är idrottslig, då den ingår i den organiserade tävlingsidrotten. Resterande aktiviteter sker enkom på motionsnivå och är till för alla åldrar, till exempel cirkelträning, friidrott, gymnastik, volleyboll och övrig fotboll. I VAIS fall blir det möjligt att tala om ett omvänt Corporate Social Responsibility (CSR). Här är seniorfotbollen en sidoverksamhet, medan de idrottslika aktiviteterna utgör kärnverksamheten.¹⁷⁹

VAIS riktar sig emellertid inte enbart till sina medlemmar. Även icke-medlemmar ges tillträde till föreningen och dess aktiviteter. Ett exempel är föreningens långvariga samarbete med Statens institutionsstyrelses (SiS) ungdomshem, som finns på ön. De icke skolpliktiga pojkarna som är intagna för tvångsvård (på grund av psykosocial problematik, kriminalitet eller missbruk) ges tillträde till VAIS verksamhet, under förutsättning att de av ungdomshemmet inte bedöms vara en fara för sig själv eller andra. VAIS låter pojkarna vara med som jämlikar. Verksamheten utgör en plats för social gemenskap, där pojkarna kan utvecklas och rehabiliteras. Idrotten används sålunda som ett medel för att hjälpa dem tillbaka till samhället. Samtidigt innehåller detta samarbete även entreprenöriella inslag. VAIS tar ett utomidrottsligt ansvar för ön i stort. Föreningen har exempelvis med bidrag från kommunen byggt flera anläggningar (såsom utegym och motorikbana), som är tillgängliga för allmänheten dygnet runt. Kommunala företrädare menar att VAIS ”är ju så mycket mer än bara idrott. De är ju ett byalag, de är en samhällsförening och de är en vägförening. De är ju och jobbar med alla frågor som finns där ute som berör dem på något sätt, och dem runtomkring. Så de är ju jättevärdefulla, och speciellt på en ö”.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Visingsö AIS (2013). *Stadgar för den ideella föreningen Visingsö Allmänna Idrottssällskap (VAIS)*, §1.

¹⁷⁹ Bjärsholm, D. (2020).

¹⁸⁰ *Ibid.*, s. 95–96.

Andra viktiga inslag i den vardagliga verksamheten är kommunikation och möjligheter till deltagande. Informationsdelning och reella möjligheter till inflytande är två aspekter som lyfts fram vid intervjuer med företrädare från VAIS. Om en medlem får en idé om exempelvis en ny aktivitet, eller nya investeringar, kommer föreningen att diskutera denna öppet utifrån bland annat idéns syfte och investeringsplan. Om idén får stöd implementeras den snarast. Ett konkret exempel är det nya klubbhuset, som stod klart 2017 (bland annat finansierat av medel från Allmänna arvsfonden). Huset inkluderar både ett gym och en lounge, och fungerar som en social mötesplats.¹⁸¹

En framgångsfaktor för VAIS är föreningens många samarbeten över sektorsgränserna. Samarbeten sker med olika aktörer såväl på ön som på fastlandet. De bidrar till ekonomisk stabilitet och möjliggör utveckling. Utöver de samarbeten som nämnts, är det värt att lyfta fram den lägerverksamhet (främst fotbollsläger) som sker i samarbete med hotell- och konferensanläggningen på ön. Detta samarbete har genom åren varit ekonomiskt betydelsefullt för båda parter.¹⁸²

Friskis & Svettis sänker trösklar

Vårt sista exempel är Friskis & Svettis, den av verksamheterna som omfattar flest individer. Förstadiet till dagens mycket omfattande verksamhet är gypapassen till musik under festliga former i Gymnastik- och idrottshögskolans idrottshall för snart 50 år sedan. Tanken med passen var att det skulle vara roligt att röra på sig, och man distanserade sig från träning som var kopplad till tävling och prestation.

Efter att först ha haft en kraftig tillväxt i Stockholmsområdet startades efter hand ett stort antal Friskis & Svettis-föreningar runt om i landet. Genom det sociala entreprenörskapet, som låg till grund för Friskis & Svettis och som sedan har blivit en del av verksamhetsformen, har gränser korsats i relation till den offentliga och kommersiella sektorn och det civila samhället. Exempelvis har Friskis & Svettis utvecklat Röris och Mini-Röris, vilka är rörelseprogram som ska inspirera barn till rörelse: hemma, i skolan eller förskolan. De har också inspirationsdagar för dem som vill lära sig om barn och träning, för att kunna sprida Röris och Mini-Röris bland barn.

Expansionen har emellertid inte varit problemfri. Med dessa projekt utmanas lärarutbildningar, skolor och förskolor, då konceptet sprids bland lärare och pedagoger i syfte att få barn att vilja röra på sig inom ramen för skolans och förskolans verk-

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

samhet. Från den kommersiella sektorn har det kommit kritik mot att Friskis & Svettis verksamhet utgör en osund konkurrens, som slår ut lokala friskvårdsföretag. Till skillnad från privata företag kan ideella föreningar undgå moms på tjänster och sociala avgifter för löner, men samtidigt få bidrag för sin verksamhet. Därigenom kan de hålla lägre avgifter än konkurrenterna, enligt kritikerna.

Idrottsrörelsen å sin sida både vill, och inte vill, ha Friskis & Svettis i sin idrottsfamilj. De cirka en halv miljon medlemmarna utgör en inte oväsentlig del av Riksidrottsförbundet, så länge de tillhör något specialidrottsförbund. Samtidigt har Friskis & Svettis blivit nekade att bli ett eget specialidrottsförbund, dels på grund av Riksidrottsförbundets snäva idrottsdefinition, som ställer krav på tävling (Friskis & Svettis menar att de bara ”tävlar mot soffan”), dels då de har verksamhet som andra förbund uppfattar överlappar deras.

I dag har Friskis & Svettis en varierad verksamhet för både vuxna och barn i ett stort antal anläggningar. Trösklarna för deltagande är också förhållandevis låga. Avgifterna har kunnat hållas nere med hjälp av ideellt arbete och genom att vara en organisationsform (förening) som gynnas skattemässigt. Friskis & Svettis har också arbetat med att ta bort hinder i själva genomförandet – även träningen i sig ska vara enkel och tillgänglig. De många medlemsföreningarna ger även utrymme för att pröva nya lokala koncept, som sedan kan utvärderas och, om de är lyckade, inspirera andra.

Slutsatser

Vilka slutsatser kan man dra från dessa exempel? Nedan lyfts karaktäristiska drag som vi menar är väsentliga och gemensamma för verksamheterna.

1. Samtliga projekt faller under vår definition av socialt entreprenörskap inom idrotten. Det gäller likväl korsandet av sektorsgränser, synen på resurser som medel för att bygga och tonvikten på det sociala (demokratifrågor).
2. Alla projekt har börjat underifrån som lokala initiativ. Några startade som projekt inom *Handslaget* eller *Idrottslyftet*, och har därmed inledningsvis fått ekonomiskt stöd. Att aktiviteterna är idrottslika snarare än idrottsliga, och att fokus är på utomidrottsliga mål i stället för inomidrottsliga, innebär emellertid att projekten/verksamheterna och organisationerna bryter mot några av de grundprinciper som styr idrottsrörelsen, exempelvis att organisera tävlingsidrott med tillhörande regler. En möjlig konsekvens av den snäva syn på idrott som finns inom idrottsrörelsen kan innebära att dessa verksamheter (såsom *KIOSK*) helt sonika beslutar sig för att lämna Riksidrottsförbundet, med dess

organisatoriska stuprör. Att stärka projekt som börjar underifrån och lokalt, snarare än initiera projekt ovanifrån, ser vi som viktigt för att motverka segregationen i samhället.

3. Utifrån ett hållbarhetsperspektiv behöver sociala entreprenörer samarbeta med en eller flera stabila och viktiga samhällsaktörer, såsom kommunala bostadsbolag, skolor eller idrottsföreningar. Utan ett sådant samarbete har de sociala entreprenörerna svårt att säkerställa en ekonomiskt hållbar verksamhet.
4. Att anordna ledarutbildningar är viktigt för verksamheternas långsiktiga hållbarhet.
5. Att projekt initierats och drivs av en idrottsförening, såsom i fallet Visingsö AIS, innebär att det finns förutsättningar för en stabil verksamhet.

Avslutande kommentar

Ett socialt uppdrag som att motverka segregation innebär att det befintliga systemet behöver utmanas. För det krävs fritänkare som vågar vara gränsöverskridande och innovativa.

Vi behöver fler exempel på socialt entreprenörskap inom idrotten, som bryter gränser och sätter sociala mål före idrottsliga. Just därför är det beklagligt att dessa insatser så ofta får kämpa i motvind.

Flera av de projekt vi betraktar som socialt entreprenörskap har haft eller har ekonomiskt stöd från Allmänna arvsfonden. Detta gäller till exempel för *KIOSK*, *Gilla Vatten* och Visingsö AIS. Andra exempel på entreprenöriella projekt med idrottslik verksamhet och starka sociala värden är *Aktivitet Förebygger*, med målet att förbättra barns fysiska och psykiska hälsa,¹⁸³ och det nystartade *Hemmaplan*, som handlar om att starta nya sociala idrottsföreningar i så kallade idrottssvaga bostadsområden, med låg andel aktiva i föreningsidrotten.

De sociala entreprenörerna behöver alltså ofta gå utanför idrotten för att få medel till att förverkliga sina projekt. Vill man använda idrotten som medel för att realisera sociala syften behöver man alltså etablera ett samarbete mellan idrottsrörelsen och andra finansiärer, exempelvis Allmänna arvsfonden. Samtidigt kan idrottsrörelsens förmåga att arbeta med samhällsförändring diskuteras. Med en snäv idrottsdefinition finns det i huvudsak endast utrymme för verksamhet som har idrott som både mål och medel.

¹⁸³ Hedenborg, S. m.fl. (2012b).

För att underlätta för de sociala entreprenörer som har kapacitet att bidra till minskad segregation, behöver kommuner se till så att verksamhetsdelarna blir mer lika kommuniserande kärnl, snarare än organisatoriska stuprör. Politiskt innebär detta att idrottslika projekt med social inkludering som mål behöver få ett avsevärt större kommunalt ekonomiskt stöd, än de bidrag som vanligen går till den lokala idrotten. Samtidigt behöver Riksidrottsförbundet fundera över sin snäva idrottsdefinition, som fungerar avgränsande och exkluderande. Riksidrottsförbundets syn på vilka verksamheter som får existera i sin egen rätt i ett specialidrottsförbund gynnar satsningar av karaktären ”mer av samma sak”. Det leder inte till att fler kliver över tröskeln.

Referenser

Arnoldsson, J., Lindell, L., Mattsson, P. & Svender, J. (2019). "Nyanländas etablering i idrottsrörelsen". I Centrum för idrottsforskning, *Idrotten och (o)jämligheten: I medlemmarnas eller samhällets intresse?* Stockholm: Centrum för idrottsforskning. Rapport 2019:2.

Bjärsholm, D. (2020). *Idrott som medel – inte som mål: Förutsättningar för socialt entreprenörskap inom idrotten*. Doktorsavhandling. Malmö: Malmö universitet.

Bjärsholm, D., Gerrevall, P., Linnér, S., Peterson, T. & Schenker, K. (2018). "The cases". I T. Peterson & K. Schenker (Red.), *Sport and social entrepreneurship in Sweden*, s. 61–74. London: Palgrave Macmillan.

Fahlström, P.-G., Glemne, M., Carlsson, B., Linnér, S., Stark, T. & Strömberg, C. (2021). *SLUTSNACKAT! Ishockeyns kultur – språkbruk i ungdomsishockey*. Linnéuniversitetet. Rapport.

Gerrevall, P. (2007). "Ett handslag för demokratisk utveckling". I *Svensk idrottsforskning*, vol. 16, nr. 3–4, s. 47–49.

Gerrevall, P., Fahlström, P.-G., Hedberg, M. & Linnér, S. (2012). *Idrottslyftets externa utvärdering: Svenska Danssportförbundet, Svenska Friidrottsförbundet, Svenska Golf förbundet, Svenska Ishockeyförbundet och Svenska Konståkningsförbundet*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Gerrevall, P., Bjärsholm, D. & Linnér, S. (2018). "Social entrepreneurship, sport and democracy development". I T. Peterson & K. Schenker (Red.), *Sport and social entrepreneurship in Sweden*, s. 75–98. London: Palgrave Macmillan.

Hedenborg, S., Jonasson, K., Peterson, T., Schenker, K. & Tolvhed, H. (2012a). "Fler stannar men färre börjar". I *Svensk idrottsforskning*, vol. 21, nr. 1, s. 51–54.

Hedenborg, S., Jonasson, K., Peterson, T., Schenker, K. & Tolvhed, H. (2012b). *Utvärdering av Idrottslyftet: Svenska Ridsportförbundet, Svenska Klätterförbundet, Svenska Orienteringsförbundet, Svenska Simförbundet och Svenska Taekwondoförbundet*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Kihlberg Bystedt, H. (2016). *Att befinna sig i ytan för att se lärandet på djupet: Brainswim – en studie i metodens inverkan på nyanländas vattenvana*. [sic!] Magisteruppsats. Skövde: Högskolan i Skövde.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2010). *Varför drunknar barn? En retrospektiv studie över barn som drunknat i Sverige 1998–2007*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Oliynyk, I. (2021). *"Man vill ju ha med sig alla eleverna i undervisningen": Didaktiska val och genusmönster i skolämnet Idrott och hälsa*. Doktorsavhandling. Växjö: Linnéuniversitetet.

Peterson, T. (2007). "När fälten korsas – om Handslagsprojekt på skoltid". I *Svensk idrottsforskning*, 16(3–4), 70–73.

Peterson, T. & Schenker, K. (2018). "Social entrepreneurship in a sport policy context". I *Sport in Society*, vol. 21, nr. 3, s. 452–467.

Peterson, T., & Schenker, K. (2015). *KIOSK – Idrott och socialt entreprenörskap*. Bokbox.

SOU 2016:13. *Palett för ett stärkt civilsamhälle*, s. 366. Stockholm: Elanders Sverige.

Visingsö AIS (2013). *Stadgar för den ideella föreningen Visingsö Allmänna Idrottssällskap (VAIS)*, §1. Visingsö AIS.